

THORVALDSEN LA BUCUREȘTI¹

de MIHAI SORIN RĂDULESCU

Abstract. *The “N. Iorga” History Institute has in possession three reliefs by Bertel Thorvaldsen (1770–1844), who was a Danish sculptor of international renown and one of the main adepts of neoclassicism. The reliefs are connected to the links which the historian Nicolae Iorga maintained with Denmark – and, in a wider perspective, with the Scandinavian countries. They were donated by the Legation of the Danish Kingdom in 1939 to the then recently established Institute for the Study of World History. On that occasion, the institute which N. Iorga had founded also received a book donation from the authorities of the same state.*

The three reliefs are copies of “A Genio Lumen”, “Hector and Andromache” and “Priam Pleads with Achilles for Hector’s Body”. The last two are faithful illustrations of some passages from Homer’s Iliad. The style of Thorvaldsen’s sculpture – for which these three high reliefs are emblematic – is inscribed in the line advocated by Johann Joachim Winckelmann (1717–1768), who is considered the founding father of classical art history and archaeology, according to which modern art should simply imitate the art of antiquity, especially that of Greece. Though neither Winckelmann nor Thorvaldsen ever visited Greece, they were cognizant of Greek art owing to their long voyages to Rome. After the spectacular artistic styles of the baroque and the rococo, the rediscovery of antiquity constituted a downright new Renaissance, a suitable foundation for the modern age.

“A Genio Lumen” – translated as “light stems from genius” – is a natural reference to N. Iorga’s proteic personality. The Trojan War scenes might be metaphoric allusions to the First World War, which the historian felt so intimately tied with his efforts to establish a state within the bounds of the nation. These resplendent neoclassical works brought to Bucharest come from a society which, with its Viking and Germanic roots, had the capacity to value the heritage of the ancient world, its beauty and idea emanating from the Mediterranean antiquity.

Key Words: Berthel Thorvaldsen, Thorvaldsens Museum, “N. Iorga” History Institute, Johann Joachim Winckelmann, Ilias, Danish Legation in Bucharest.

Secolul al XVIII-lea a înregistrat în Occident un reviriment al antichității clasice, o nouă Renaștere și un nou umanism care sunt privite deseori astăzi, din păcate, cu condescendență și lipsă de empatie. Neoumanismul veacului Luminilor – în care se înscriu în primul rând marii poeți și filozofi germani, precum Herder, Goethe, Schiller, Fichte și încă mulți alții – este strâns legat de emanciparea socială și politică a burgheziei și a altor pături mai mult sau mai puțin subordonate, ale populației. A revenit în atenție valoarea estetică și etică a ființei umane care se găsisese multe secole de-a rândul sub obroc. Această poziție centrală a omului ca subiect al istoriei și ca autor al cunoașterii, a fost sprijinită de o serie de societăți secrete – cu deosebire francmasoneria și lojile de Iluminați – din care făceau parte toți acești intelectuali de frunte. Oamenii deveneau “frați” în cadrul lojilor, în ciuda diferențelor de naștere și de nivel cultural. Modernitatea burgheză nu poate fi așadar concepută în afara referințelor la antichitate, ca și a ocultismului iluminist².

¹ Mulțumirile mele se îndreaptă spre Kitt Holm, custode-asistent la Muzeul Thorvaldsen; Michael Jens Bøving, mare arhivist la Marea Lojă a Danemarcei; dr. Steffen E. Jørgensen, arhivist la Arhivele Statului de la Copenhaga; dr. Adrian-Silvan Ionescu, profesor asociat la Universitatea Națională de Artă „Nicolae Grigorescu”, directorul Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu”, care a acceptat publicarea articolului de față; dr. Raluca Tomi, cercetătoare la Institutul de Istorie „N. Iorga”; dr. Ovidiu Cristea, directorul acestui institut; părinții mei, Gina și Florin A. Rădulescu.

² Tadeusz Cegielski (Varșovia), *Das Freimaurertum des XVIII. Jahrhundert und die Quellen der romantischen Kunsttheorie*, in *Deutschland und Europa in der Neuzeit. Festschrift für Karl Otmar Freiherr von Aretin zum 65. Geburtstag*, I. Halbband, hg. von Ralph Melville, Claus Scharf, Martin Vogt und Ulrich Wengenroth, Stuttgart, Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, 1988, pp. 377–393.

Trebuie, de asemenea, amintită personalitatea lui Johann Joachim Winckelmann care își petrecuse o mare parte din viață – ca și mai târziu Thorvaldsen – la Roma³. Acestui personaj ilustru – considerat drept fondatorul istoriei artei și al arheologiei științifice – i se datorează în mare măsură doctrina estetică ce l-a inspirat pe artistul danez care face obiectul rândurilor de față. Născut în 1717, așadar cu câteva decenii înaintea lui Goethe și a celorlalți reprezentanți ai neumanismului german, Winckelmann a fost principalul redescoperitor al artei antice, după epoca barocului. Pentru el, arta trebuia să reînvie idealurile de frumusețe ale antichității⁴, drum pe care a mers cu consecvență Thorvaldsen. Nu a fost singur, artistul danez fiind născut cu câțiva ani după un alt mare sculptor neoclasic – l-am numit pe Antonio Canova – cu care împarte gloria reînvierii sculpturii antice spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor.

În acest context estetic și de idei trebuie situată, așadar, opera lui Albert (Bertel) Thorvaldsen (1770 – 1844), ale cărui opere aflate la București, sub formă de copii în gips, au rămas uitate. Este vorba de trei basoreliefuli – încă în stare bună – dintre care unul ornează holul de la etaj al Institutului de Istorie „N. Iorga”, înainte de-a intra în bibliotecă. În sala de lectură a bibliotecii mai există alte două basoreliefuli asemănătoare. Le-am admirat de multe ori pe vremea când eram cercetător în cadrul acestui institut, între 1991–1996, dar pe atunci eram preocupat de alte subiecte, în primul rând de cel al tezei de doctorat.

Nu este vorba de originale, ci de copii și încă din acelea – numeroase – realizate la Muzeul Thorvaldsen din Copenhaga, **după** încetarea din viață a artistului. Potrivit unor opinii, asemenea copii postume nu ar avea valoare, potrivit altora, copiile postume ar poseda o anumită valoare. Pentru a mă lămuri în mai multe privințe, am luat legătura prin e-mail chiar cu prestigiosul Muzeu Thorvaldsen din țara natală a sculptorului, pe care l-am și vizitat în vara anului 2016. Pe unul dintre basoreliefulurile de la Institutul Iorga se mai păstrează încă o etichetă de metal în care este menționată instituția de la Copenhaga. De la Muzeul Thorvaldsen mi s-a răspuns că și copiile făcute după încetarea din viață a artistului au o anumită valoare, atât financiară cât și istorico-artistică. Așadar merită să ne ocupăm de ele.

Cum au ajuns însă ele aici? În arhiva institutului, înființat în 1937, există dovada documentară a faptului că reliefulurile au fost donate în iunie 1939 de către Legația Danemarcei la București, pe atunci condusă de diplomatul Eric Biering⁵. Totul s-a petrecut, așadar, chiar cu câteva luni înaintea izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial. Danezii au donat și o ladă de cărți cu care a fost înzestrată „Sala daneză” a institutului, astăzi camera memorială, conținând biroul lui N. Iorga.

Basoreliefulurile puteau fi cumpărate direct de la Muzeul Thorvaldsen din Copenhaga, după cum o dovedește un catalog cu copii de gips, din anul 1938, aflat în biblioteca muzeului⁶. În acesta figurau *Hector and Andromache*, 92 × 182 cm, cu prețul de DKK (coroane daneze) 200; *A Genio Lumen*, 99 × 132 cm, cu prețul de DKK 150; *Priam Pleads with Achilles for Hector's Body*, 94 × 193 cm, cu prețul de DKK 250. Sumele respective nu erau modice, ci destul de semnificative. În total, dacă au fost cumpărate de la muzeu – ceea ce pare foarte probabil –, au costat 600 coroane daneze, cu valoarea lor de atunci, ceea ce ar reprezenta echivalentul a 20 751 coroane daneze de astăzi⁷, așadar o sumă considerabilă. La aceasta se adaugă împachetarea lor și transportul în România. Fie menționat că am măsurat basoreliefulurile de la Institutul de Istorie „N. Iorga” și ele sunt foarte asemănătoare, cu diferențe de câțiva centimetri.

În preistoria acestui eveniment se află călătoriile istoricului în țările scandinave, cu deosebire cea din anul 1926, când N. Iorga a vizitat Danemarca și Suedia. A rămas cvasi-legendară viteza cu care cărturarul a învățat limbile suedeză și daneză. A manifestat interes pentru culturile scandinave atât pentru faptul că el

³ Stefano Grandesso, *Bertel Thorvaldsen (1770–1844)*, Milano, Silvano Editoriale, 2015 (traducerea în limba engleză).

⁴ Johann Joachim Winckelmann, *Pensées sur l'imitation des œuvres grecques en peinture et en sculpture*, Traduit de l'allemand par Laure Cahen – Maurel, Paris, Editura Allia, 2005 (ediția I, 1755, în limba germană). Vezi și Bjarne Jørnaes, *Billedhuggeren Bertel Thorvaldsens liv og vaerk*, ediția a II-a, Copenhaga, Editura Gyldendal, 2007, p. 18–19.

⁵ Elena – Loredana Mirea, *Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga”*, în vol. colectiv *Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” 1937–1948*, București, Editura Oscar Print, 2009, p. 82. Vezi, de asemenea, *ibidem*, p.175, documentele nr. 61, din 14 aprilie 1939 și nr. 62, din 2 mai 1939. Cele două documente reprezintă, primul, o scrisoare a lui Eric Biering, ministru plenipotențiar al Danemarcei la București, către N.Iorga, iar cel de-al doilea, copia unei scrisori a istoricului către același diplomat danez.

În arhiva Institutului de Istorie „N. Iorga” se găsește o adresă manuscrisă, cu antetul Institutului pentru Studiul Istoriei Universale, denumirea inițială a aceluiași institut, având următorul conținut: „*A l'ouverture des caisses venant du Danemark, il a été constaté que les trois bas-reliefs de Thorvaldsen sont en parfait état. / Fait en double exemplaire / Bucarest, 26 juin 1939 / [semnături:] M. Manoliu, V. ... [nedescifrat; un nume danez]*” (document ce mi-a fost comunicat în septembrie 2016, de către dna Raluca Tomi, cercetătoare la Institutul de Istorie „N. Iorga”).

⁶ Informație comunicată de d-na Kitt Holm, curator – asistent la Muzeul Thorvaldsen, e-mail din 13 septembrie 2016.

⁷ Kitt Holm, e-mail din 20 septembrie 2016. Danemarca nu se află actualmente în zona euro, moneda națională fiind coroana daneză.

însuși era un om din... nord – desigur era vorba de Botoșani, aflat în extremitatea nordică a Moldovei –, cât și pentru că i se părea că vede asemănări între, de pildă, arta populară suedeză și cea românească. În vara anului 2009, când am vizitat vestitul muzeu Skansen de la Stockholm, am avut și eu uneori impresia că regăsesc în formele și cromatica textilelor populare suedeze, similitudini cu cele românești. Interesul manifestat pentru arta populară proprie a dat naștere în cele trei țări scandinave unor faimoase muzee în aer liber, precum Skansen, în Suedia sau muzeul din localitatea Lingby, în Danemarca, nu departe de Copenhaga. Ele se înrudesc cu Muzeul Satului din București, înființat, după cum se știe, în anul 1936, de către sociologul Dimitrie Gusti. Asemănările dintre arta populară scandinavă și cea românească se pot explica prin faptul că populații germanice au hălăduit în mileniul „întunecat” prin spațiul carpato-dunărean. Ca să nu mai pomenim de confuzia – semnificativă – întâlnită uneori, dintre geți și goți⁸, dintre daci și dani (danezi).

Pe de altă parte, Suedia interesa pe marele istoric prin tangențele sale cu istoria românească, în special legate de figura regelui Carol al XII-lea. Despre acesta a ținut, dealtfel, și o conferință la Universitatea din Uppsala. Iar Norvegia, Finlanda și Islanda făcuseră parte din cele două „imperii” scandinave – numite astfel nu fără justificare – respectiv din cel suedez și din cel danez. E poate greu astăzi să considerăm „imperiul danez” drept o expresie cu acoperire în realitate. Și totuși, faptul că el a cuprins vreme de câteva veacuri atât Iutlanda cu insulele aferente, cât și Norvegia, Islanda, Groenlanda și Insulele Farøe, justifică aceste amintiri de glorie ale Danemarcei, cândva un regat întins ai cărui locuitori își întinseseră privirile și spre Anglia, și spre nord-vestul Franței, și spre Italia meridională. O expansiune fabuloasă a lumii vikinge sau postvikinge, din care astăzi subzistă câteva state foarte civilizate din nordul Europei. Ei bine, în acest context de foste mari puteri trebuie înțeleasă politica statelor scandinave, în general – inclusiv conferirea premiului Nobel... –, precum și, în particular, cea a Danemarcei care, deși aflată sub o mare influență culturală și politică germană, a încercat în diferite rânduri să-și mențină neatârnată față de marele său vecin din sud.

Ar mai fi și un alt aspect de natură simbolică: Copenhaga s-a considerat în veacurile XVIII – XIX drept o nouă Atenă, mergând pe același drum cu lumea germană care redescoperise și ea antichitatea clasică greacă. Și nu numai o nouă Atenă, dar și o nouă Romă, căci era capitala unui veritabil imperiu și se mândrea a fi fost cel mai vechi regat existent în Europa. Cunoscutul parc de distracții din centrul orașului se numește... Grădina Tivoli. Muzeul Thorvaldsen, un monument închinat artei antice greco-romane, a fost întemeiat în 1848. Gliptoteca Ny Carlsberg – de fapt nu doar un muzeu de sculptură, ci de arte plastice, în general – are în colecțiile sale și în amenajarea arhitecturală, o puternică referință mediteraneană, cu o impresionantă curte interioară ornată cu arbori din sud. Regii Danemarcei se considerau – ca și cei ai Suediei și ai altor țări europene și chiar extraeuropene – drept urmași ai împăraților romani, iar regatul lor era văzut ca o ipostază reînviată a Imperiului roman.

Sculpturile lui Thorvaldsen întruchipează această viziune grandioasă a regatului danez și să reamintim faptul că sculptorul, islandez după tată și de religie luterană, ca toți compatrioții săi danezi, și-a petrecut cea mai parte a vieții la... Roma.

N. Iorga își amintea că „o invitație în țările scandinave, pe care nu le cunoșteam îndeajuns, a urmat în 1926. Pentru Danemarca ea îmi venise de la o veche cunoștință, un îndrăgît de limba românească, pe care o preda la el acasă, alături de lecții generale de romanistică, un oaspete de pe vremuri la București, d. Sandfeld Jensen, cu care mă întâlnisem și la Fontenay-aux-Roses, unde mi-a vorbit românește”⁹. Fie menționat în treacăt că în august 2016, când am călătorit, pe cont propriu, în Danemarca, am mers și la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Regale din Copenhaga, unde am întrebat dacă există epistole de la N. Iorga, eventual adresate lui Sandfeld Jensen. Răspunsul a fost, din păcate, negativ.

„La conferințele, tratând despre subiecte de sud-est european pe care le-am dat la universitate – continua istoricul –, a alergat – și ce înduioșătoare a fost această dovadă de simpatie ! – și un alt danez care călătorise în România, d. Erling Stensgård, bibliotecar la Århus, care la Vălenii-de-Munte îmi arătase cât de mult l-a surprins în fragila casă a țeranului nostru aleasa zestre de artă ca și însușirile de adevărat nobil, de «cavaler rustic» ale locuitorului; nu trece an fără ca depărtatul prieten să nu-mi dea o dovadă că nu mă uită”¹⁰. Fie, de asemenea, amintit că am contactat arhivele orașului Århus în legătură cu existența acolo a vreunei scrisori a lui N. Iorga către Erling Stensgård. Răspunsul a fost, de asemenea, din păcate, negativ.

⁸ Cazul mai cunoscut este al istoricului Iordanes, autorul unei *Getica* în care este vorba de goți.

⁹ N. Iorga, *Orizonturi. O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1976, p. 661.

¹⁰ *Ibidem*, p. 662.

N. Iorga amintește de vizita sa la castelul Frederiksborg – astăzi muzeu de istorie națională – în care a zărit stema familiei boierești Pâcleanu¹¹, din care provenea diplomatul Nicolae Pâcleanu, decorat cu ordinul Elefantului, principalul ordin regal danez. Nicolae Pâcleanu era pe atunci ministru plenipotențiar la Stockholm și avea în jurisdicția sa și Danemarca. Marele istoric a vizitat, de asemenea, și laboratorul marelui fizician Niels Bohr unde se afla un profesor moldovean, pe al cărui nume nu îl menționează. Era vorba de fizicianul Constantin G. Bedreag, profesor la Universitatea din Iași, interesat de istoria disciplinei. O altă vizită a făcut-o la Adunarea Deputaților, „așa de cuminte, cu femei cu tot, cu interminabile discursuri pe care presa și le însemna răbdător, și președintele mi-a dat un dejun, mie și d-lui Ianculescu¹², care pe sama sa voise să mă întovărășească, gustând noi astfel nesfârșita bogăție a felurilor picante pe care bucătăria daneză știe să le fabrice din peștii de toate speciile”¹³. Urmează apoi descrierea vizitei în Suedia, la Stockholm și la Uppsala.

Cele trei basoreliefuri de la Institutul de Istorie „N. Iorga” înfățișează pe *Hector și Andromaca*¹⁴, *Priam implorând pe Ahile să-i dea trupul lui Hector*¹⁵ și *A Genio Lumen*¹⁶. Acestea sunt titlurile pe care le găsim pe site-ul Internet al Muzeului Thorvaldsen de la Copenhaga. Primele două reprezintă ilustrări ale *Iliadei* lui Homer, realizate în spiritul multor sculpturi ale artistului danez. *Hector și Andromaca*¹⁷ se referă la cântul VI al *Iliadei*, pasajul putând fi identificat cu exactitate: „Pruncul la sânu-i ținea [Andromaha; sic], gângurind, fără să știe de rele, / Fiul iubit al lui Hector – luceafăr, o stea minunată. / Hector «Scamandrios» lui îi zicea, însă ceilalți, cu toții, / «Astyanax» – fiindcă, singur, doar Hector ținea Ilionul. / Tatăl zâmbi în tăcere, privind către pruncul din brațe, / Dar Andromaha i se-alătură, podidită de lacrimi”¹⁸. Versurile acestea sunt așadar de mare ajutor pentru deslușirea simbolisticii imaginii, căci micul Astyanax constituie atât în poema homerică cât și în basorelieful lui Thorvaldsen, simbolul optimist al Troiei, cetate neprihănită a viitorului. Și cu adevărat, dacă este să ne gândim la viitorul troienilor care aveau să fie considerați de Vergiliu în *Eneida* și mai departe în mitologia medievală europeană, drept strămoșii romanilor și deci ai unei mari părți a europenilor. Ilionul sau Troia reprezintă cetatea de origine, pruncul din care avea să se nască lumea viitorului. Figura micului Astyanax care polarizează atenția privitorului, poate fi așadar interpretată ca un simbol mai degrabă ascuns al romanității, dacă nu cumva această tălmăcire este prea îndepărtată de intențiile artistului danez. Oricum, era vorba de un mesaj de încredere și bucurie, de o celebrare a vieții începătoare de un mesaj pe care probabil că danezii care făcuseră acest dar lui Nicolae Iorga și institutului său, voiau să-l transmită îndepărtaților lor prieteni.

Basorelieful înfățișând pe Priam și pe Ahile, ilustrează de asemenea un anumit pasaj – este vorba de cântul XXIV – din marea epopee elină, în care bătrânul rege troian glăsuiește: „Iar pe acela ce, singur, a fost ca și turnul cetății / Mi-l uciseși tu mai ieri, când lupta pentru draga lui țară, / Hector ! Iar eu pentru el vin acuma la navele-ahee, / Ca să-l răscumpăr de-aici, de la tine, cu daruri nespuse. / Ai, dar, sfială de zei o, Ahile, aibi milă de mine, / Minte ținând de-al tău tată ! Ba sunt și mai vrednic de milă, / Dacă-am răbdat câte nu dus-a alt muritor de pe lume, / Mâna la gură s-o duc chiar pe-a celui ce fiu-mi ucise !”¹⁹ Scena aceasta se referă evident la nenorocirile pe care le aduce războiul, în general. Să nu uităm că ne aflăm în anul 1939, cu câteva luni înaintea izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial. Pe de altă parte, Thorvaldsen fusese contemporanul războaielor napoleoniene și era, așadar, la curent cu ororile vremurilor de război. Tragismul acestui basorelief se contrapune mesajului mai degrabă triumfal al sculpturii înfățișând pe Hector, pe Andromaca și rodul dragostei lor. Pe de altă parte, și o altă interpretare ar fi posibilă: mesajul pacifist al basoreliefului cu Priam și Ahile poate veni în continuarea primului relief care celebrează ideea familiei. În orice caz, există o coerență de înțeles între cele trei basoreliefuri ale artistului danez și ele nu au fost alese întâmplător de către donatori.

¹¹ *Ibidem, loc. cit.* Despre familia Pâcleanu, vezi Mihai Sorin Rădulescu, *Diplomați de altădată*, în „Ziarul de Duminică”, nr. 16 (348), 27 aprilie 2007, p. 4; supl. cult. al „Ziarului Financiar”, anul IX, nr. 2123, 27 aprilie 2007.

¹² Consulul Victor Ianculescu, viitorul socru al savantului Alexandru Ciorănescu, a fost administratorul prestigioasei Școli românești de la Fontenay-aux-Roses, lângă Paris.

¹³ N. Iorga, *op. cit., loc. cit.*

¹⁴ Vezi site-ul Muzeului Thorvaldsen din Copenhaga. Același site poate fi consultat și pentru celelalte două basoreliefuri.

¹⁵ Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67.

¹⁷ Latinistul bucureștean Dan Slușanschi folosea în traducerea *Iliadei* forma „Andromaha” și nu „Andromaca”.

¹⁸ Homer, *Iliada*, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Mihail Coșulețu, București, Editura Humanitas, 2012, p. 127.

¹⁹ *Ibidem*, p. 494.

Fig. 1. Relief de pe faada cimitirului *Pro Patria* din București (Foto: Mihai Sorin Rădilescu)

Fig. 2. Portretul lui Bertel Thorvaldsen de pictorul C.W.Eckersberg.

Fig. 3. Relief de pe faada cimitirului *Pro Patria* din București (Foto: Mihai Sorin Rădilescu).

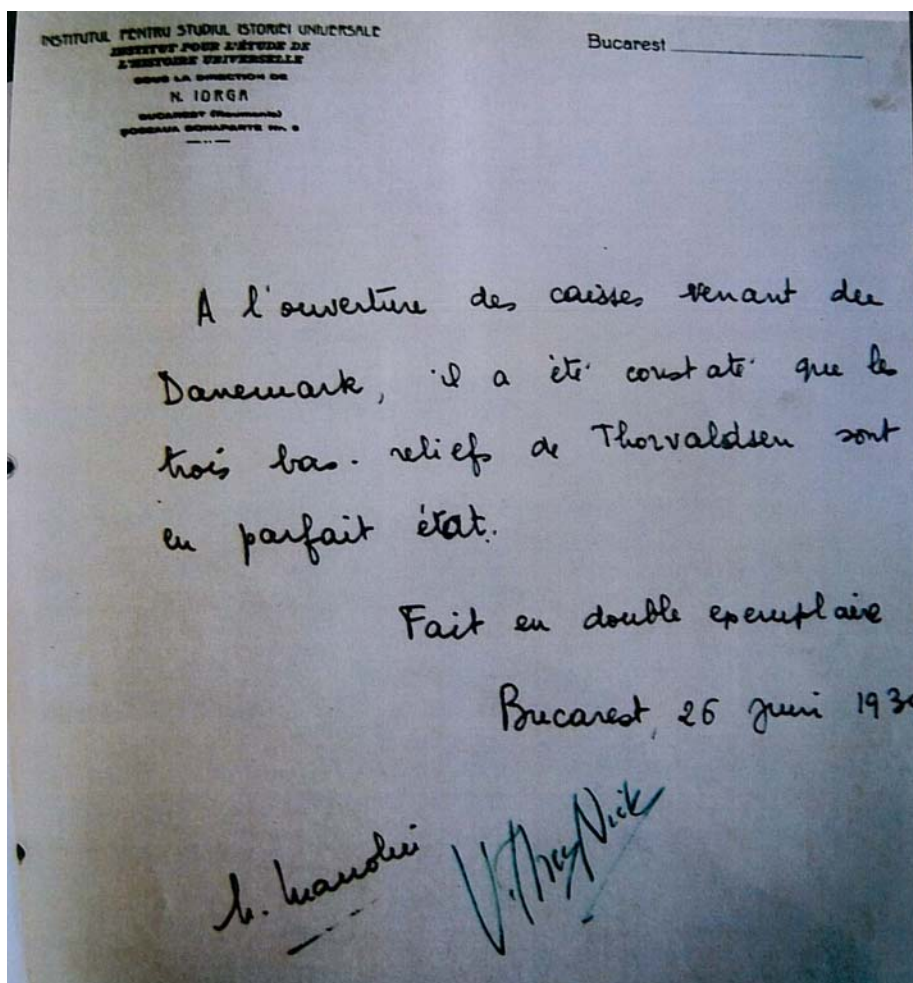

Fig. 4. Document din arhiva Institutului de Istorie „N. Iorga”, legat de donația reliefulor (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 5. Etichetă de metal pe unul dintre reliefurile de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 6. Basorelieful *A Genio Lumen*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 7. Basorelieful *Priam cerându-i lui Ahile trupul lui Hector*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Fig. 8. Basorelieful *Hector și Andromaca*, de Bertel Thorvaldsen, biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” (Foto: Raluca Tomi).

Cel de-al treilea basorelief (de fapt neexistând nicio ordine a lor) poartă un mesaj ocult foarte evident care pune pe gânduri. *A Genio lumen* înseamnă „lumina venită de la geniu” și trimite la apartenența lui Thorvaldsen la francmasonerie, poate la o lojă de Iluminați. La această din urmă idee face poate aluzie bufnița sculptată discret, în colțul din dreapta jos (cum privești relieful)²⁰. Dealtfel, începuturile mișcării Iluminațiilor, întemeiată de profesorul Adam Weishaupt în 1776, la Ingolstadt, în principatul electoral al Bavariei, au fost legate de activitatea unui comerciant danez²¹. Se poate pune întrebarea dacă sculptorul a făcut parte sau nu dintr-o lojă de Iluminați, eventual la Roma, orașul în care a locuit aproape patru decenii. Dar existau loji de Iluminați la Roma, cetatea prin excelență a bisericii catolice, în acea perioadă ? Iată tot atâtea întrebări care își așteaptă încă răspunsul.

Dăruit lui Nicolae Iorga, acest basorelief făcea desigur aluzie la istoricul însuși, al cărui geniu era recunoscut în lumea largă. Întrebarea care se pune, este dacă există aici și o aluzie la apartenența lui Iorga la o societate secretă, la ordinul masonic sau la cel al Iluminațiilor. Această apartenență ar putea să explice alegerea istoricului în atât de multe societăți savante, precum și faptul că a primit titlul de *doctor honoris causa* de la atâtea universități din întreaga lume. Nu fac această afirmație pentru a-l diminua, dar numărul atât de ridicat de onoruri primite de el în timpul vieții, frapează. Pe de altă parte ne putem întreba dacă conflictul dintre istoric și Extrema Dreaptă nu ar putea avea și o asemenea tâlcuire. Mi se va replica faptul că cu greu l-am putea vedea pe Iorga înregimentat într-o societate secretă, el, cu personalitatea sa dominatoare și deseori vulcanică. Argumentul nu mi se pare însă concludent.

Marele istoric a fost preocupat de-a lungul întregii sale vieți de istoria universală, de la tezele sale de doctorat legate de Cruciade și până la *Istoriologia*²² umană la care lucra atunci când a fost asasinat. Insuși institutul fondat de el purta numele de „Institut pentru Studiul Istoriei Universale”, după cum se poate citi și astăzi pe inscripția în relief de pe fațadă, redescoperită după Decembrie 1989. Nicolae Iorga vedea istoria universală ca pe un tot, în complexele sale întrepătrunderi. Viziunea sa istoriografică ar fi putut, așadar, corespunde apartenenței sale la o societate secretă de vocație universală, precum francmasoneria sau varianta ei, societatea Iluminațiilor. Chestiunea nu pare să fi preocupat însă prea mult pe biografii săi care au văzut în el mai degrabă pe unul dintre fondatorii naționalismului românesc – cum a și fost, dealtfel. În deceniul al patrulea, atunci când idealul național fusese împlinit, preocupările sale au devenit din ce în ce mai universaliste. Să existe oare vreo legătură între această tendință a personalității sale și frumoasele daruri ale danezilor ?

Fie menționat ca un indiciu al legăturilor lui N.Iorga cu francmasoneria, faptul că tocmai în timpul guvernării sale din 1931–1932, șeful francmasoneriei românești – l-am numit pe Jean Pangal – a ocupat o funcție ministerială, mai exact pe cea de subsecretar de Stat onorific la Președinția Consiliului de Miniștri, având în subordine Direcția Presei și Informațiilor (din 27 iunie 1931)²³, iar apoi pe cea de subsecretar de Stat al Presei și Informațiilor, subsecretariat creat pe lângă Ministerul de Externe (din 23 decembrie 1931)²⁴. Desigur, prezența lui Pangal trebuie corelată cu cea a lui Constantin Argetoianu, el însuși un fruntaș al francmasoneriei românești, care l-a secondat pe N.Iorga în fruntea guvernului. Din același cabinet a făcut parte, ca subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, Ion Șoneriu, de asemenea un mason de marcă²⁵.

Creația lui Thorvaldsen conține diferite referiri la lumea simbolurilor oculte²⁶. Cea mai vizibilă trimitere la aceasta o constituie însuși muzeul care îi este dedicat în centrul capitalei daneze²⁷. Întemeiat în

²⁰ Bufnița este pictată și în fresca care decorează fațada Muzeului Thorvaldsen, într-o imagine care îl înfățișează pe sculptor. Nu este vorba doar de un simbol al înțelepciunii, ci de semnul apartenenței artistului la o societate secretă. Un alt vestigiul al ocultismului practicat de Thorvaldsen se păstrează pe ultima sa imagine, de această dată reală, fotografia care îl înfățișează nu cu mult timp înaintea morții. În ea, sculptorul face un semn cu mâna, imortalizat de fotografie, contra „ochiului rău” (contra deochiului); vezi Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 232.

²¹ Membru al societății Iluminațiilor a fost și principele Carl von Hessen din veacul al XVIII-lea, a cărui arhivă se păstrează în cea a Marii Loje a Danemarcei. Carl von Hessen este strămoșul pe linie feminină al regilor Danemarcei din secolele XIX–XX (precum și al regilor altor țări europene ca Suedia, Norvegia, Belgia ș.a.).

²² N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, Cuvânt înainte de D.M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1968.

²³ Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859, până în zilele noastre – 1995*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 102.

²⁴ *Ibidem*, p. 103.

²⁵ Pe Ion (Jean, Ionel) Șoneriu am avut ocazia să-l întâlnesc și în realitate în București, în 1993–1994, când devenise ambasador al Ordinului de Malta în România (reprezentanța se aflat pe strada Polonă, într-o casă proiectată de arhitectul Nicolae Nenciulescu la începutul anilor '20, care aparținuse unor rude apropiate ale lui Ion Șoneriu). Era un nonagenar plin de vervă care mi-a acordat o întrevvedere în care a răspuns curiozităților mele mai ales de natură istorico-genealogică.

²⁶ Vezi și articolele Margrethei Floryan, «*Italienische Reise*» – *Bindsbølls mode med Goethe – tidens antikopfattelse*, pp. 25–38; idem, *Thorvaldsens Kristus – fortolket af Grundtvig og kendt af alverden*, p. 61–93 (texte accesibile pe Internet; referințe comunicate de dna Kitt Holm).

²⁷ Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 250.

1848, la numai patru ani după încetarea din viață a artistului, clădirea se aseamănă cu un templu egiptean și cu unul masonic, făcând poate aluzie chiar la templul lui Solomon. Forma portalurilor trimite, de asemenea, la arhitectura egipteană și, în legătură cu opera lui Thorvaldsen, la mormântul pe care i l-a realizat la Roma papei Pius al VII-lea Chiaramonti. În centrul clădirii muzeului se află o curte interioară, în mijlocul căreia se găsește mormântul sculptorului. Este ceva neliniștitor în arhitectura acestei clădiri care amintește puțin de un uriaș cavou.

Bertel Thorvaldsen a fost inițiat în loja „Zorobabel & Frederik la speranța încoronată” din Copenhaga²⁸, ca membrul nr. 480, la data de 9 martie 1796²⁹, așadar cu puțină vreme înaintea plecării sale la Roma. Este vorba chiar de prima lojă daneză care fusese întemeiată în 1746. Ea fusese înființată de fapt cu doi ani înainte, în 1744, sub numele de loja Sf. Martin, după care și-a schimbat numele în „Z. & F.”³⁰. Iată considerațiile exegetului lui Thorvaldsen, Bjarne Jørnaes de la Muzeul Thorvaldsen, în legătură cu apartenența sculptorului la francmasonerie: „*Mange af hans venner fra ungdommen havde højepositioner i de to danske loger, Friedrich zur gekrönten Hoffnung og Zorobabel til Nordstjernen, som havde lokaler i samme hus i Kronprinsensgade, årsagen til at begge loger er blevet naevnt som vaert for den fest, der blev afholdt til Thorvaldsens aere 27. oktober 1819. Knud Lyne Rahbek holdt festtalen og overrakte et ordenstegn; endvidere blev der afsunget en sang, hvori et af versene lyder:*

«Nur der Weisheit, Schönheit, Stärke,
Bleibt der Maurer ewig treu,
Preis dann Dir ! denn diese drey
Sind der Stempel Deiner Werke»”³¹.

După cum o subliniază istoricul de artă danez Bjarne Jørnaes³², înțelepciunea, frumusețea și tăria sunt valori pe care arta lui Thorvaldsen le-a asimilat și le iradiază cu putere. Un cunoscut portret al sculptorului, realizat de pictorul danez C.W. Eckersberg, îl înfățișează pe acesta sprijinindu-se într-un ciocan. Acesta constituie, desigur, instrumentul de elecție al sculptorului, dar ar putea face referire și la apartenența lui Thorvaldsen la francmasonerie. Nu-i mai puțin adevărat că sculptorul și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Roma, așadar în orașul în care se manifesta poate cel mai vehement, spiritul antimasonic. Și totuși. Pe de-o parte, artistul danez nu era catolic ci luteran. Pe de altă parte, cele trei basoreliefuri de la Institutul Iorga, inclusiv *A Genio lumen*, au fost realizate în capitala italiană. Două dintre ele se și află în curtea palatului Giraud – Torlonia, din imediata apropiere a Vaticanului³³. Ceea ce îl atrăsese pe Thorvaldsen la Roma – mai e nevoie să o amintim ? – a fost amintirea și moștenirea antichității clasice, mai ales a celei eline. Trebuie menționat faptul că deși numeroase sculpturi ale artistului danez au fost inspirate de arta greacă antică, el nu a călătorit niciodată în Grecia. Toată inspirația sa a trecut prin sculptura romană, prin copiile romane ale operelor eline.

Este de menționat, de asemenea, faptul că în București există un cimitir cu numele de *Pro Patria*, aflat în apropierea cimitirului Bellu catolic, pe Șoseaua Olteniței. El a fost amenajat în timpul ocupației germane din vremea Primului Război Mondial, din ordinul feldmareșalului August von Mackensen. În acest cimitir au fost înmormântați militari germani, austro-ungari, bulgari și de alte naționalități, decedați în timpul acestei conflagrații. Zidul dinspre stradă, realizat în cărămidă grenă, contrastează plăcut cu albul a două reliefuri aflate în stânga și în dreapta porții de intrare. Stilul reliefurilor amintește puternic de Thorvaldsen, deși nu am putut deocamdată afla dacă a existat vreo legătură între opera artistului danez și aceste basoreliefuri. Faptul că au fost așezate de germani – care aveau mult interes și admirație pentru Thorvaldsen – ar putea trimite cu gândul la copii după acesta. Relieful din stânga intrării în cimitir poartă inscripția „*Vivere militare est*”³⁴, un citat din Seneca, Epistola 96. Basorelieful aflat în dreapta intrării are săpată inscripția „*Non omnis moriar!*”³⁵, ceea ce reprezintă un cunoscut citat din Horațiu, Oda a 30-a, din cartea a III-a, versul 6. Arhitectul care s-a ocupat de amenajarea cimitirului se numea Schmidt³⁶ și era originar din nord-estul Germaniei – așadar din vecinătatea Danemarcei.

²⁸ *Ibidem*, p.132.

²⁹ Michael Jens Bøving, mare arhivist al Marii Loje a Danemarcei, e mail din 3 octombrie 2016. Domnia sa mi-a scris: „In the lodge protocol is no name and signature for number 480, but a close research has stated that it's the day he was accepted as mason”.

³⁰ Michael Jens Bøving, email din 7 octombrie 2016.

³¹ Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 131–132.

³² *Ibidem*, p. 132.

³³ Ernst Jonas Bencard (Muzeul Thorvaldsen), *Thorvaldsens relieffer i Palazzo Giraud – Torlonia*, consultabil pe site-ul arkivet.thorvaldsensmuseum.dk (2014) (referință comunicată de dna Kitt Holm). Vezi, de asemenea, și Bjarne Jørnaes, *op. cit.*, p. 59.

³⁴ În traducere: A trăi înseamnă a lupta.

³⁵ În traducere: Nu voi muri cu totul.

³⁶ Informație de la col.(r) Cristian Scarlat, fost șef al asociației „Cultul Eroilor” din București.

Să fi existat vreo legătură între aceste basoreliefuri legate de militari din Puterile Centrale, căzuți în Primul Război Mondial și sculpturile păstrate la Institutul de Istorie „N. Iorga”? Deocamdată nu se poate răspunde la această întrebare. Oricum, sunt de reținut prezența și valoarea reliefulor donate de danezi în anul 1939. Pe lângă atmosfera de noblețe intelectuală pe care o iradiază și care se potrivește foarte mult cu sălile bibliotecii de la institutul fondat de marele istoric, ele pun – prin relieful *A Genio lumen* – tulburătoarea problemă a apartenenței acestuia la o mișcare ocultă cu vocație universală. Chestiunea merită examinată mai departe în viitor.

